

INGLIZ TILINI O‘QITISHDA KASBIY KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI TAKOMILLASHTIRISHDA TALABALAR BILISH FAOLLIGINI OSHIRISH USULLARI

Xolmatova Maxbubaxon Axmadjon qizi

O‘zbekiston Davlat Jahon Tillari Universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ingliz tilini kasbiy yo‘naltirilgan holda o‘qitish jarayonida talabalarning bilish faolligini oshirish muammosi yoritiladi. Talabalarning bilish faolligini shakllantirish, ularning kasbiy kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish bilan chambarchas bog‘liqdir. Maqolada interaktiv, muammoli, loyihaviy va refleksiv usullarning o‘rni tahlil qilinadi hamda ularning samaradorligi ilmiy manbalar asosida asoslab beriladi.*

Kalit so‘zlar: *kasbiy kommunikativ kompetensiya, bilish faolligi, interaktiv metodlar, refleksiya, motivatsiya, muammoli ta’lim.*

KIRISH

Bugungi globallashuv davrida talabalarning ingliz tilida erkin va samarali muloqot qila olish kompetensiyasini shakllantirish ta’lim tizimining muhim maqsadlaridan biridir. Xususan, kasbiy yo‘nalishdagi ingliz tili o‘qitishda bilish faolligini oshirish talabaning mustaqil fikrlashini, muammoli vaziyatlarda kommunikativ yechim topish qobiliyatini rivojlantiradi.

Kasbiy kommunikativ kompetensiya — bu nafaqat til bilimlarini egallash, balki ularni kasbiy faoliyatda qo‘llay olish malakasidir. Shu bois, o‘quv jarayonida talabaning bilish faolligini rag‘batlantirish, ularni faol subyekt sifatida shakllantirish dolzarb metodik vazifa sanaladi.

Bilish faolligi tushunchasi va uning pedagogik mohiyati

Bilish faolligi — bu talabaning o‘quv jarayonida yangi bilimlarni ongli ravishda o‘zlashtirishga bo‘lgan ichki ehtiyoji va intilishidir. U nafaqat bilim olish jarayonini, balki shaxsning o‘zini o‘zi rivojlantirish faoliyatini ham o‘z ichiga oladi. Galperin ta’kidlaganidek, bilish faolligi tafakkur faoliyatini bosqichma-bosqich shakllantirish orqali yuzaga chiqadi.

Bilish faolligi tushunchasi va uning pedagogik mohiyati

Bilish faolligi (kognitiv faoliyat) — bu talabaning o‘quv jarayonida yangi bilimlarni ongli ravishda o‘zlashtirishga, tahlil qilishga va amaliyotda qo‘llashga bo‘lgan ichki ehtiyoji, intilishi hamda motivatsion-irodaviy harakatidir. U o‘qitish jarayonining markazida turuvchi shaxsiy sifat bo‘lib, o‘quvchining o‘qishga nisbatan faol subyekt sifatida ishtirok etishini ta’minlaydi.

Pedagogik adabiyotlarda “bilish faolligi” tushunchasi turli jihatdan izohlanadi. L. S. Vygotskiy bilish faolligini inson tafakkurining ijtimoiy xususiyatlari bilan bog‘lab, bilim egallash jarayoni ijtimoiy muloqot va madaniy tajriba orqali shakllanishini ta’kidlaydi.

Unga ko‘ra, o‘quvchi bilish faoliyatini faqat o‘qituvchining ko‘rsatmasi asosida emas, balki hamkorlik va kommunikatsiya jarayonida shakllantiradi.

S. L. Rubinshteyn bilish faolligini “shaxsning tashqi ta’sirni faqat qabul qiluvchi emas, balki uni tahlil etuvchi, o‘zgartiruvchi va yangi bilimlar yaratishda faol ishtirok etuvchi jarayon” sifatida tavsiflaydi. Uning fikricha, bilish faolligi insonning faol subyektlik pozitsiyasini bildiradi, ya’ni talaba o‘quv jarayonida o‘z fikrini bildirish, bahsga kirishish, yangi g‘oyalarni ilgari surish orqali o‘rganish jarayonini faol boshqaradi.

A. N. Leontiev bilish faolligini faoliyat nazariyasi asosida tahlil qilib, uni “maqsadga yo‘naltirilgan, motivatsion jihatdan asoslangan, tashqi va ichki faoliyatlar birligi” deb talqin qiladi. Bu yondashuvga ko‘ra, bilish faolligi faqat tashqi harakat (masalan, o‘qish, yozish) bilan emas, balki ichki psixik jarayonlar — idrok, tafakkur, xotira va refleksiya bilan bog‘liq murakkab tizimdir.

P. Ya. Galperin o‘zining “aqliy harakatlarni bosqichma-bosqich shakllantirish nazariyasi”da bilish faolligining rivojlanishini o‘quv faoliyatining asosiy mexanizmi sifatida ko‘radi. Uning fikricha, o‘quvchi harakatlar tizimini dastlab tashqi shaklda bajaradi, keyinchalik ularni ichki rejalashtirish va tafakkur darajasiga ko‘taradi. Shu tariqa, bilish faolligi tashqi faoliyatdan ichki aqliy faoliyatga o‘tish orqali shakllanadi.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda bilish faolligi metakognitiv (ya’ni o‘z-o‘zini anglash va o‘qishni boshqarish) jarayonlar bilan bog‘lanadi. Bu yondashuvga ko‘ra, talabaning o‘z fikrini tahlil qilish, o‘qish strategiyalarini ongli tanlash va baholash qobiliyati uning bilish faolligini oshiradi. Shu bois, o‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki bilish jarayonini boshqaruvchi va reflektiv fikrlashni rivojlantiruvchi shaxs sifatida qaraladi.

Pedagogik nuqtayi nazardan, bilish faolligi quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

1. Motivatsion komponent – o‘qishga nisbatan ichki qiziqish, intilish va ehtiyoj;
2. Kognitiv komponent – bilimlarni qabul qilish, qayta ishlash va amalda qo‘llash jarayonlari;
3. Refleksiv komponent – o‘z faoliyatini tahlil qilish, baholash va takomillashtirish qobiliyati.

Bilish faolligi ta’lim samaradorligining muhim ko‘rsatkichi bo‘lib, u talabani passiv bilim oluvchidan faol o‘rganuvchiga aylantiradi. J. Dewey ta’kidlaganidek, “ta’limning haqiqiy qiymati shundaki, u insonni o‘z hayotiy tajribasini tahlil qiluvchi va o‘zgaruvchan dunyoda faol ishtirok etuvchi shaxsga aylantiradi”. Shu bois, ingliz tilini o‘qitishda bilish faolligini rivojlantirish — talabalarning mustaqil fikrlash, muloqotda o‘z nuqtai nazarini himoya qilish va kasbiy kontekstda til vositalaridan samarali foydalanish qobiliyatini oshiradi.

Kasbiy kommunikativ kompetensiya va bilish faolligi o‘zaro bog‘liqligi

Kasbiy kommunikativ kompetensiya ingliz tilida professional muloqot olib borish, kasbiy sohada til vositalarini to‘g‘ri tanlash, fikrni aniq ifodalash qobiliyatlarini qamrab oladi. Ushbu kompetensiyani rivojlantirish uchun o‘quvchi bilish jarayonida faol subyekt bo‘lishi zarur. Tadqiqotchilar fikricha, bilish faolligi oshgan talaba kommunikativ vazifalarni mustaqil hal qilishga qodir bo‘ladi. Kasbiy kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda bilish faolligi talabaning asosiy psixologik va pedagogik tayanchidir. U til

o'rganish jarayonida ichki motivatsiyani kuchaytiradi, ijodkorlikni rag'batlantiradi va shaxsning kasbiy rivojlanishiga zamin yaratadi. Ingliz tili o'qitish jarayonida talabanning bilish faolligini oshirish kommunikativ faoliyatni real kasbiy muhitga yaqinlashtiradi, natijada o'quvchi kasbiy kontekstda samarali muloqotga kirishishga tayyor bo'ladi.

Bilish faolligini oshirish usullari

Bilish faolligini oshirishda quyidagi metodlar samarali natija beradi:

a) Interaktiv usullar.

"Debate", "Role-play", "Case-study" kabi interaktiv metodlar talabalarda hamkorlikda fikrlash, muloqotda o'z fikrini himoya qilish ko'nikmasini shakllantiradi.

b) Muammoli ta'lim.

Muammoli vaziyatlar orqali talabada izlanish ehtiyoji paydo bo'ladi, u sabab-oqibatni tahlil qilib, yangi yechim topishga harakat qiladi.

c) Loyihaviy metod.

Loyihaviy yondashuv (Project-Based Learning) talabalarning mustaqil izlanish faoliyatini kuchaytiradi va kasbiy kompetensiyasini real hayotiy kontekstda rivojlantiradi.

d) Refleksiv metodlar.

Refleksiya o'qitish jarayonida talabanning o'z bilim darajasini tahlil etishiga, o'z ustida ishlash motivatsiyasini oshirishiga xizmat qiladi.

O'qituvchining roli va motivatsiya

O'qituvchi talabalarning bilish faolligini oshirishda yo'naltiruvchi, motivatsiya beruvchi va fasilitator sifatida faol ishtirok etadi. Dörnyeiga ko'ra, o'quvchilarda ichki motivatsiyani qo'llab-quvvatlash uchun o'qituvchi ta'lim jarayonini ijobiy psixologik muhitda tashkil etishi lozim. O'qituvchi talabalarning bilish faolligini oshirishda yo'naltiruvchi, motivatsiya beruvchi va fasilitator sifatida muhim o'rin tutadi. U o'quv jarayonini boshqaruvchi emas, balki talabalarning faol ishtirokini rag'batlantiruvchi hamkor sifatida chiqadi. Dörneyi ta'kidlaganidek, o'qituvchi ichki motivatsiyani rivojlantirish uchun o'quv jarayonida ijobiy psixologik muhit yaratishi zarur, chunki bu holat talabalarning o'ziga ishonchini oshiradi va muloqotga kirishish istagini kuchaytiradi.

Shuningdek, o'qituvchining shaxsiy namunalari — masalan, o'z ishiga bo'lgan mehr, til o'rganishga ijobiy munosabati va doimiy rag'batlantiruvchi fikrlari — talabalarning darsdagi faolligiga bevosita ta'sir qiladi. Motivatsiyani oshirishda o'qituvchining empatik yondashuvi, o'quvchilarning shaxsiy ehtiyojlarini inobatga olgan holda vazifalar tanlashi va ularga muvaffaqiyat hissini berish muhim omillardan biridir.

Chet tilini o'qitishda motivatsiyani qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish — bu faqat baholash yoki mukofot tizimiga tayanish emas, balki talabalarning o'z-o'zini rivojlantirish va o'rganishdagi ichki qiziqishini rag'batlantirishdir. Shu boisdan, o'qituvchi o'z darslarini talabalarning individual qiziqishlari, kasbiy ehtiyojlari va real kommunikativ vaziyatlarga moslab tashkil etishi zarur. Bu yondashuv talabalarda autonomiya, mas'uliyat, va o'z fikrini erkin ifoda etish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ingliz tilini kasbiy yo'naltirilgan tarzda o'qitishda talabalar bilish faolligini oshirish, ularning kasbiy kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda

muhim omil hisoblanadi. Interaktiv, muammoli, loyihaviy va reflektiv metodlardan tizimli foydalanish talabalarning o'quv motivatsiyasini kuchaytiradi, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantiradi. Natijada, ingliz tili o'rganish jarayoni shaxsiy va kasbiy rivojlanish bilan uyg'unlashadi. Ingliz tilini kasbiy yo'naltirilgan tarzda o'qitishda talabalar bilish faolligini oshirish ularning kasbiy kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda asosiy omil hisoblanadi. O'quvchilarning kognitiv faolligini rivojlantirish nafaqat bilimni chuqurlashtiradi, balki ularni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlaydi. Shu jarayonda interaktiv, muammoli, loyihaviy va reflektiv metodlardan tizimli foydalanish talabalarning o'quv motivatsiyasini kuchaytiradi, ularning mustaqil fikrlash, analitik tahlil va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Bunday yondashuv natijasida ingliz tili o'rganish jarayoni shaxsiy va kasbiy rivojlanish bilan uyg'unlashadi. Talabalar o'z sohalari bo'yicha ingliz tilida samarali muloqot qilish, kasbiy matnlarni tahlil qilish va global axborot maydonida faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu bois, kasbiy yo'naltirilgan ingliz tili ta'limida bilish faolligini oshirish o'qituvchining metodik mahorati, dars jarayonining interaktivligi va talabaning o'z-o'zini rivojlantirishga bo'lgan intilishi bilan chambarchas bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Dörnyei, Z., & Ushioda, E. (2013). Teaching and researching motivation (2nd ed.). Routledge.
2. Harmer, J. (2015). The practice of English language teaching (5th ed.). Pearson Education.
3. Larsen-Freeman, D., & Anderson, M. (2011). Techniques and principles in language teaching (3rd ed.). Oxford University Press.
4. Littlewood, W. (2011). Communicative language teaching: An introduction. Cambridge University Press.
5. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and methods in language teaching (3rd ed.). Cambridge University Press.
6. Ushioda, E. (2011). Motivating learners to speak as themselves. In G. Murray, X. Gao, & T. Lamb (Eds.), Identity, motivation and autonomy in language learning (pp. 11–24). Multilingual Matters.
7. Thomas, J. W. (2000). A review of research on project-based learning. San Rafael, CA: Autodesk Foundation.
8. Xolmatova M. A. (2021). The role of oriented foreign language in the formation of the communicative competence of physics students. *Academicia an International Multi-Disciplinary Research Journal*.
9. Xolmatova M.A. (2023). Linguistic and methodological bases of improving the professional communicative competence of physics students in english classes. *The European Journal of Education and Applied Psychology* 2023, No 4.
10. Xolmatova M.A. (2024). The methods of developing professional and communicative competence of physics students in ESP classes. *O'zbekiston davlat jahon*

tillari universiteti “Zamonaviy ingliz tili aspektlarini nazariy va amaliy o‘qitish muammolari, yechimlari va rivojlanish istiqbollari” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy onlayn konferensiya materiallari to‘plami (2023-yil 6-iyun).